

אופיר קורן / בני עמודי – תפילה בבית המדרש

כתלמידי ישיבה נפלה בחלקנו זכות גדולה: לשבת מבוקר עד לילה בבית המדרש ולשקוד על דבר ה'. בית המדרש עבורנו איננו רק 'כיתת לימוד' אינטלקטואלית ותו לא, הוא בית לעבודת ה' שלנו – וגם ביתנו ממש. גם תפילותינו עולות השמימה מבין כותלי בית המדרש.

מטרת המאמר לברר האם ישנה עדיפות לתפילה בבית המדרש, או שמא אין הכרח להקפיד בזה, ואין חסרון הלכתי לתפילה בבית הכנסת הסמוך של היישוב. אקדים מספר הבהרות: ראשית, אין מטרת המאמר לפסוק הלכה או להטיף מוסר, אלא רק ללבן את היסודות הלמדניים והמחשבתיים של הסוגיה; ובשל כך איני מתחשב בשיקולים מוסדיים או חינוכיים (אף שהם קיימים בהחלט). שנית, המאמר לא יעסוק בתפילה ביחיד (בחדר או בבית המדרש) כדי להרוויח זמן של לימוד – אף שייתכן שחלק מהשיקולים שיוצגו כאן ישפיעו גם על שאלה זו.

היתר מעשי או סגולה מהותית

הגמרא בברכות מספרת:

ואמר אביי: מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בכי כנישתא, כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד – לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא. רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהווי להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא בני עמודי, היכא דהווי גרסי. (ברכות ח', א)

כאשר אנו בוחנים את עדיפותו של בית המדרש על פני בית הכנסת לצורך תפילה, ניתן להעלות שתי דרכים:

א. עדיף להתפלל בבית המדרש כדי לחסוך את זמן ההליכה לבית הכנסת, ובכך להוסיף זמן ללימוד. ממילא הסיפורים מתארים בפנינו 'היתר' להתפלל בבית המדרש במקום ללכת לבית הכנסת.

ב. לבית המדרש עדיפות סגולית כמקום תפילה על פני בית הכנסת, וייתכן שישנה אף חובה מדין הידור מצוה להתפלל בבית המדרש. מהסיפור הראשון עולה בבירור הכיוון

השני, שלבית המדרש עדיפות בשל היותו 'ארבע אמות של הלכה'. בסיפור השני אפשר להתלבט, אם כי ה"מנגינה" הכללית שלו נשמעת, לטעמי, כדרך השנייה גם היא.¹ נפקא מינה אפשרית תתכן כאשר אין מניין בבית המדרש. הגמ' מביאה שני סיפורים בהם האמוראים העדיפו להתפלל במקום הלימוד שלהם ולא בבית הכנסת. הגמ' אינה מציינת האם הם התפללו במניין או לא, ואמנם שתי האפשרויות קיימות בראשונים. רבינו יונה, בשם רבני צרפת, הסביר שאפילו ללא מניין עדיף להתפלל בבית המדרש:

פירשו רבני צרפת ז"ל שאפי' בלא עשרה היו עושין כן מפני שיותר נכון להתפלל יחידי במקום ששם קביעות התורה יומם ולילה מלהתפלל בבהכ"נ בצבור.

(ח'. באלפס)

לעומתם, פסק הרמב"ם שישנה עדיפות לבית המדרש אך ורק כאשר יש בו מניין:

בית המדרש גדול מבית הכנסת, וחכמים גדולים אף על פי שהיו להם בעירם בתי כנסיות הרבה לא היו מתפללין אלא במקום שהיו עוסקין שם בתורה והוא שיתפלל שם תפלת הציבור.

(תפילה ונשיאת כפיים ח', ג)

עמדתם של רבני צרפת לכאורה פשוטה יותר בביאור הסוגיה – אביי בא להשמיע שבית המדרש גובר על שיקול התפילה במניין. אולם לפי הרמב"ם לא ברור מה חידושו של אביי, וכפי שכותב רבינו יונה:

וא"ת כיון שבעשרה היו מתפללין מה חידוש בא להשמיענו שחשוב מקום קביעות התורה יותר מבהכ"נ שהרי כמו בבהכ"נ עושין? יש לומר שבא להשמיענו שאע"פ שבבהכ"נ מתקבצין הרבה בני אדם וברב עם הדרת מלך, אפי' הכי יותר היו רוצים להתפלל בעשרה בלבד בבית מדרשם מלהתפלל בבהכ"נ עם הצבור.

עם כל זה, רבינו יונה מבהיר שגם לדעת הרמב"ם לא תמיד צריך עשרה:

אין צריך עשרה אלא למי שדרכו ללכת מביתו ללמוד למקום אחר דכיון שדרכו להתבטל מלימודו בשעה שהולך ללמוד יש לו להתפלל בעשרה או ללכת לבהכ"נ, אבל מי שלומד בביתו כל היום במקום קבוע ותורתו אומנתו אין לו ללכת לבית הכנסת אם לא ימצא עשרה מפני שנמצא מתבטל מלימודו בשעת הליכה וטוב לו שיתפלל ביחיד משיתבטל כלל.

¹ נבהיר כי הכיוון השני אינו חייב להיות מנוסח כ'חובה', אלא גם אותו ניתן לנסח כ'היתר' מהותי: עדיף היה להתפלל בבית הכנסת תמיד, בשל היותו מיוחד לתפילה, אלא שבית המדרש מסוגל להשתוות אליו – בשל סגולתו העצמית. לעניות דעתי יש להתייחס לאפשרות השנייה כמקנה חשיבות גבוהה יותר לבית המדרש ביחס לבית הכנסת, ולו בגלל נימת הדברים בסוגיה. ייתכן שחלק מהדברים להלן יתפרשו באור שונה לאור ההבנה האחרת, ואיך זיל גמור.

מדברים אלה משמע שהרמב"ם מוכן להתחשב בשיקול המעשי, והוא מזכיר לכאורה שני תנאים:

א. "מי שלומד בביתו כל היום במקום קבוע" – ולא הולך ללמוד במקום אחר.
 ב. "ותורתו אומנותו".

התנאי הראשון משתלב בגישה המעשית לעדיפות בית המדרש, שכן אם לומד בביתו, הליכה לבית הכנסת תגרום לו לאיבוד זמן; אך התנאי השני מדבר לכאורה על הגדרה בגברא, וכפי שממשיך רבינו יונה:

תדע שהרי תפלה עצמה היו מבטלין גדולי החכמים מפני הלימוד, כמו שמצינו שרבי שמעון בן יוחי לא היה מתפלל אלא משנה לשנה ורבי יהודה הנשיא מחדש לחדש כדי שלא יתבטלו מתורתם. וכיון שהלימוד לא היו מבטלין אותו מפני התפלה עצמה כל שכן שאין לו לבטלו מפני ההליכה שיותר טוב שיתפלל בביתו בלא עשרה משיבתל ללכת לבהכ"נ או למקום אחר.

בסוף דבריו חוזר רבינו יונה לשיקול המעשי, וגם בפסיקת ההלכה ישנו שילוב בין שני התנאים, וכפי שפוסק הרמ"א:

וי"א דאפי' בלא י' עדיף להתפלל בבה"מ הקבוע לו; ודוקא מי שתורתו אומנתו ואינו מתבטל בלאו הכי.
 (או"ח צ', י"ח)

ייתכן שניתן להסביר את המחלוקת לאור דיוננו לעיל: אם השיקול להעדפת בית המדרש הוא פרקטי בלבד – על מנת לחסוך זמן – אין סיבה לאפשר את התפילה בו ללא מניין; אך אם השיקול הוא מהותי, שלבית המדרש יש עליונות סגולית על בית הכנסת, אולי תהיה עדיפות לתפילה בבית המדרש אפילו ללא מניין. גם אם נסביר שהרמב"ם דורש אדם שמוגדר כ"תורתו אומנותו" כדי להתיר תפילה שלא במניין, ולא דווקא בגלל השיקול המעשי שהעלה רבנו יונה, שאותו אדם ממילא נשאר ללמוד בביתו, אפשר להציע שרק אדם שכזה מצדיק ויתור על מניין – מצד מעמדו וללא קשר למקומו. כיוון זה יורחב להלן.

אולם נראה שקשה להסביר את עמדת הרמב"ם לאור השיקול המעשי, שכן הוא מדגיש בתחילת ההלכה: "בית המדרש גדול מבית הכנסת", ומשמע שמדובר בשיקול מהותי. אם כן, ננסה ללכת בכיוון אחר בבירור יסוד מחלוקתם של הרמב"ם וחכמי הצרפתים.

יתרונותיו של בית הכנסת

ייתכן שכולי עלמא מודו שסגולת בית המדרש גדולה מזו של בית הכנסת, וההבדל ביניהם הוא בהבנת עיקר החשיבות של בית הכנסת: הציבור שבו או עצם מקומו – כמקום

המיוחד לתפילה. מובן שלבית הכנסת יש חשיבות בפני עצמו, גם אם אין בו ציבור, ואם אין לו מניין, יש מעלה שיתפלל בבית הכנסת ביחיד מאשר בביתו ביחיד, וכפי שפוסק השו"ע:

וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אעפ"כ יתפלל בבית הכנסת. (או"ח צ', ט)

מאידך, לציבור יש חשיבות גם שלא במקום עם 'שם' בית כנסת, ועדיף להתפלל בציבור שלא בבית הכנסת מאשר ביחיד בבית הכנסת, בשל היכולת הטובה יותר לכוון, האפשרות לומר דברים שבקדושה, ומעלת התפילה בציבור שמתקבלת, שהקב"ה אינו מואס בה, כפי שאומרת הגמרא בברכות:

רבי נתן אומר: מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, שנאמר: הן א-ל-כביר ולא ימאס, וכתוב: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. (ברכות ח', א)

וכך פוסק המשנה ברורה בשם הפרי מגדים:

ובהכ"נ ביחיד ובביתו בעשרה תפלת צבור עדיף ואפילו יכול לשמוע קדיש וברכו אפ"ה תפלת צבור עדיף. (או"ח צ', כח)

בדיוננו אנו מניחים שבית הכנסת מכיל את שני המרכיבים: ציבור ומקום, ואנו מבררים האם בכל זאת יש עדיפות לבית המדרש. נראה שחכמי צרפת המוכנים לוותר על המניין בבית המדרש סוברים כי במקרה זה אנו מתחשבים בשיקול המקום בלבד, וממילא 'שם' בית מדרש חשוב יותר מ'שם' בית כנסת, אף שבית הכנסת הוא המיוחד לתפילה, ולא בית המדרש. ברם, הרמב"ם טוען שאין להזניח את שיקול המניין, וכדי ליצור את עליונות המקום של בית המדרש יש להשוות את נתון הציבור.

בדומה לכך, ראינו לעיל בהסבר רבינו יונה, שלדעת הרמב"ם תפילה בבית המדרש במניין קודמת לתפילה בבית הכנסת ברוב עם. נראה שישנה הלכה דומה לגבי רוב עם שלא בבית כנסת ומניין קטן בבית הכנסת, שעדיף להתפלל בבית הכנסת.²

אלא שערך השולחן מצמצם חידוש זה:

ואם יש בעיר בית הכנסת ובית המדרש שלומדים בו והוא ת"ח ולומד בבית המדרש מצוה יותר שיתפלל בבית המדרש במקום שלומד משיתפלל בבהכ"נ אף שיש בבהכ"נ רוב עם [...] דקדושת בהמ"ד גדולה מקדושת בהכ"נ, ולכן זהו עדיף מהמעלה דברוב

² וכן מובא בפניני הלכה תפילה עמ' 34.

עם. וזהו לת"ח אבל מי שאינו ת"ח טוב יותר שיתפלל בבהכ"נ; חדא משום רוב עם, ועוד דהוא המקום המיוחד לתפלה, ומעלת בהמ"ד אינו אלא לת"ח. (או"ח צ', כ"ב) לפיו, עדיפות בית המדרש על פני רוב עם היא דווקא בתלמיד חכם, אך מי שאינו 'תלמיד חכם', ואינו לומד תורה בכל זמנו, צריך לבכר את התפילה ברוב עם ואת חשיבות בית הכנסת כמקום המיוחד לתפילה. התבטאותו, "ומעלת בהמ"ד אינו אלא לת"ח", מזכירה את הצעתנו בדברי רבינו יונה, שדווקא מי ש"תורתו אומנותו" יכול לוותר על המניין לטובת בית המדרש.

עם כל זה, הדברים מתמיהים: גם אם נניח שיש עליונות סגולית לבית המדרש על פני בית הכנסת – גם לעניין תפילה, מדוע היא קיימת דווקא בתלמיד חכם? ומלבד זאת, עדיין שומה עלינו להסביר כיצד גובר בית המדרש, מקום התורה, על פני בית הכנסת, מקום התפילה, אף שבית המדרש אינו מיוחד לתפילה.

לפני שנתפנה לשאלות אלו, נציין שערות"ש עצמו מתייחס בפירוש לשיקול המעשי בהעדפת בית המדרש:

והטעם בזה דתפלה בצבור אף ע"פ שהיא דרבנן מצוה גדולה היא דלבד תפלה בצבור עוד יש בה קדושה וקדיש וברכו [...] אך זהו באדם שאינו עוסק בתורה בקביעות רק שקובע עתים לתורה, אבל ת"ח הלומד תמיד, ת"ת גדולה מכל המצות ואם יהיה לו עי"ז ביטול הרבה מתורה יתפלל ביחידות ויעסוק בתורה. ומ"מ לא ירגיל הת"ח עצמו בכך מפני עמי הארץ שלא תקל בעיניהם ענין תפלה בצבור [...] ות"ח שיכול לאסוף לביתו עשרה להתפלל בצבור מוטב שיעשה כן מליילך לבהכ"נ כשיהיה לו עי"ז ביטול תורה קצת, אבל ביחידות לא יתפלל בעיר, אף שיתבטל קצת עי"ז, דאם יעשה כן יהיה גורם להחליש מצוה זו בעיני הבריות. (שם, כ"א)

גם כאן מבחין ערוה"ש בין אדם בעל מעמד 'תלמיד חכם' ובין אדם שאינו עוסק בתורה בקביעות, אלא שכאן הוא מאפשר עקרונית לת"ח לוותר על המניין כדי שלא יאבד זמן של לימוד, למעט שיקולים חינוכיים.

נשים לב לדבריו המדויקים: בסע' כ"א עליונות בית הכנסת היא מצד המניין בלבד, ובזה ת"ח צריך להתחשב בדעת הבריות; ואילו בסע' כ"ב הדיון הוא מצד סגולת המקום, כאשר בכל אופן יש מניין, ובזה עליו להעדיף את בית המדרש הקדוש יותר, שהרי שיקולי חינוך כלל לא קיימים.

שיקולים אלה ואחרים מוזכרים בתשובת הרא"ש³:

וטוב להתפלל עם הצבור בעשרה זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד. וגם אין תורתנו כ"כ אומנותנו והרבה שעות אנו מבטלים ביום, נבטל תורתנו בשעת תפלה ונשלים אותה השעה משעות הבטלות ביום ונצא ידי חובתנו בתורה ובתפלה. וגם אם אין תלמיד חכם מתפלל עם הצבור ילמדו אחרים קל וחומר ממנו ולא יחושו על התפלה כלל ונמצאו בתי כנסיות בטלות, כי הם לא ידינוהו לכף זכות לומר שהוא עוסק בלמודו. (כלל ד', סימן י"א)

השיקולים הנוספים בדבריו הם:

א. "זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד".

ב. העובדה שאיננו מנצלים את כל יומנו לתורה.

נראה ששני השיקולים עוסקים בחשיבות בית הכנסת מצד הציבור דווקא, כפי שהוא עצמו כותב בתחילת הדברים, אך כאשר הדיון יעבור למישור סגולת המקום שיקולים אלה לא ישפיעו: בשיקול השני כבר ראינו זאת לעיל, בהסברו של רבינו יונה; ולגבי השיקול הראשון נראה להלן.

בית המדרש כמקום תורה

סיפורו של אב"י מופיע גם במסכת מגילה, בהקשר הדיון האם קדושת בית הכנסת עדיפה מקדושת בית המדרש. אלא ששם נגלה דבר מפתיע:

אמר אב"י: מריש הואי גריסנא בביתא ומצלינא בבי כנשתא, כיון דשמעית להא

דקאמר דוד ה' אהבתי מעון ביתך – הואי גריסנא בבי כנישתא. (מגילה כ"ט, א)

סיפור זה סותר לכאורה את סיפורו אצלנו, ונשים לב לשני הבדלים: ראשית, עצם ההכרעה לטובת בית הכנסת ולא לטובת מקום הלימוד. שנית, גם לימוד התורה הועבר למקום התפילה!⁴

המהרש"א (מגילה כט. חידושי אגדות ד"ה 'כיון') מסביר שעליונותו של מקום הלימוד על בית הכנסת היא דווקא כאשר מדובר במקום הקבוע לו ללימוד. אך אם מדובר במקום לימוד מזדמן, בית הכנסת עדיף – גם לתורה.⁵

³ מובאת גם בשלטי גיבורים באלפס שם, וכן בטור או"ח צ'.

⁴ עיין בטורי אבן (מגילה כט. ד"ה 'כיון') שטוען שזוהי "אחת הסוגיות המתחלפות" ומדובר במחלוקת סוגיות.

⁵ על פי חילוקו הוא מתרץ את הסתירה בין הסיפורים, במגילה מדובר על אדם שאין לו מקום קבוע ללימוד, בעוד שהסיפור בברכות עוסק באדם שבית המדרש הוא מקום לימודו הסדיר. זה לא מתרץ את הסתירה בדברי אב"י עצמו, אך עיין בילקוט שמעוני (תהילים שנד) שם הגרסה

לעומתו, מחלק הגר"ד⁶ בין "מקום קבוע להוראה" – לאו דווקא שלו אישית, לבין בית מדרש רגיל, כאשר החילוק בין הסוגיות אינו מצד הלומד אלא מצד המקום:

הסוגיא במגילה דנה בבית המדרש דעלמא שהוא מקום שלומדים בו תורה, אך אינו מקום הקבוע להוראה, האם עדיף מבית הכנסת או לא. ואילו בסוגיין (ברכות) מיירי בביהמ"ד הקבוע להוראה דעדיף מבתי כנסיות ובתי מדרשות.

דבריו מבוססים על הגמרא אצלנו בתחילת הסוגיה:

אמר רב חסדא: מאי דכתיב 'אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב' – אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. (ברכות ח', א)

חילוק שלישי מופיע אף הוא בדברי הגר"ד (ברשימות שיעורים וגם בשיעורים לזכר אבא מרי). לדבריו, הסוגיה במגילה דנה בשאלת הקדושה הסגולית, ואילו הסוגיה בברכות עוסקת בשאלה היכן באמת עדיף להתפלל. שכן לכאורה, בית הכנסת הוא המקום המיוחד לתפילה, ומדוע שיהיה הידור להתפלל בבית המדרש? זו הסיבה בגללה תחילה התפלל אב"י בבית הכנסת. לאחר ששמע את דברי עולא העדיף את התפילה בבית המדרש. נראה שהבין כי:

ביהמ"ד קדוש לא רק למצות תורה ותלמודה כי אם גם למצות תפילה, וזאת, בדרגה יותר גבוהה מקדושת בית הכנסת [...] גם בית המדרש מוזמן ומוקצה לתפלה כמו בית הכנסת. בעצם הקדשתו לתורה נכללת גם הקצאה לתפלה. וזה מה שקבעו רב חסדא ועולא כי ההקדשה לתפלה המשובצת במסגרת תורה גדולה בערכה מהקצאה לתפלה לחד.⁷

נשים לב: בעוד ששתי ההצעות הראשונות הניחו שקדושת בית המדרש גדולה יותר, והיא זו שגורמת להעדפתו על פני בית הכנסת גם לתפילה, ההצעה השלישית מניחה שקדושה סגולית של מקום אינה בהכרח גורמת את העדפתו כמקום תפילה. גם אם נאמר שבית הכנסת קדוש יותר מבית המדרש, בית המדרש עדיף כמקום תפילה.

היא "רבא" במקום "אב"י" וכך גם בעין יעקב, ועיין ביד דוד (מגילה כט. ד"ה 'אמר') שטוען ש"דעיקר הנוסחא כמ"ש בעין יעקב".

⁶ רשימות שיעורים, ברכות ח', א, בענין קדושת ביהכ"נ וביהמ"ד אות ב
⁷ שיעורים לזכר אבא מרי חלק ב', "ברכות התורה", עמ' ו' (בהוצאה הישנה).

תורה ותפילה

עדיין עלינו להבין כיצד הקדשת המקום לתורה גורמת להעדפתו גם ביחס לתפילה. הגר"ד מרחיב על כך בדבריו, ואציג את תפיסתו בקיצור. לטענתו, לימוד תורה נחשב כתפילה, כחלק מ"עבודה שבלב" – זו תפילה". קווי הדמיון שהוא מציג בין שני האפיקים הללו הם קבלת עול מלכות שמיים, בקשת הצרכים ודברי שבח לקב"ה, והוא מוכיח שתלמוד התורה שייך בכל אחד מן התחומים.⁸

א"כ בית המדרש מיועד לעבודה שבלב כללית, שמשלבת תורה ותפילה.

הגר"ד מוכיח דבריו מכמה מקומות, ואזכיר מתוכם שניים בלבד:

א. תלמוד ירושלמי ברכות אומר:

לא יעמוד אדם ויתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא

מתוך דברים בטלין אלא מתוך דבר של תורה. (ירושלמי ברכות ה', א)

ב. הרמב"ם בספר המצוות כותב:

והמצוה החמישית היא שצונו לעבדו יתעלה [...] ואמר (ס"פ עקב) ולעבדו. ואעפ"י

שזה הצווי הוא גם כן מן הציוויים הכוללים כמו שביארנו בשרש הרביעי הנה יש בו

יחוד שהוא צוה בתפילה. ולשון ספרי ולעבדו זו תפילה. ואמרו גם כן ולעבדו זה

תלמוד. (עשה ה')

לדברי הגר"ד, התורה היא מעין "מתיר" לתפילה, ואלה דבריו:

ומכאן ערך תורה ביחס לתפלה וזיקתה אליה. אף היא משמשת כמתיר. כדי להיות

זכאי לעבודה שבלב ע"י תפלה צריך אדם לעבוד את הקב"ה ע"י תורה. מי שעובדו

בתלמודו ראוי לעבדו גם בתפלה.

כאשר אדם מתפלל בבית המדרש, נעשה בית המדרש כמקדש, ששימש אף הוא כמקום

תורה ותפילה כאחד, שהרי בו ישבה הסנהדרין ובו הקריבו קרבנות והתפללו. בכך

מתחברים הדברים לפס' "אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב". ביטוי לדברים מופיע גם

בדברי הרב קוק, בספרו עין איה למסכת שבת. בביאורו לפס' במשלי "מסיר אזנו משמוע

תורה גם תפילתו תועבה" הוא כותב:

שבאמת האדם צריך לתן לכל דבר משקל, ולא מבעי לשאיפותיו החומריות שמצדן

לבהמה נדמה, שהוא צריך לסייג תורי להן להגבילן ולסדרן, כ"א גם לשאיפותיו

הרמות, יסודי וענפי התפילה, גם להן צריך האדם להגבלה והערכה תורית לכל יעברו

גבולות. ע"כ אין ראוי לאדם למהר לעזוב תורה מפני התפילה, כדי שיחוק בלבבו שגם

⁸ עיין שם בפירוט הדברים.

לצד המעלה שבו, לצד הרגש הקדוש והנשגב שהתפילה תוצאתו, צריך הוא לשאוב ממעיני התורה שיעוריו והגבלותיו, לדעת כל משפטו איך לישרו עם דרך החיים הטובים העולה למעלה למשכיל. (עין איה שבת י', פסקה ז')

לדברי הגר"ד, דווקא מתוך ההתייחסות לתורה כ"עבודה שבלב" אף היא, ישנה חשיבות מיוחדת למקום לימוד התורה האישי של האדם. עבודתו שבלב של האדם הפרטי מושלמת בקיום התפילה במקום בו לומד את תורתו האישית. הדבר יסביר את חילוקו של המהרש"א לעיל בין הסוגיות, המדבר על עליונות סגולת הקיימת במקום לימודו האישי. אולם נראה כי ניתן להצביע גם על יחס הפוך בין התורה לתפילה, בו התפילה משמשת כהכנה לתורה, וכדברי הרב קוק על סוגיין בברכות:

ע"כ התפילה, שביארנו שעיקרה נוסדה לרומם הכח המוסרי הכללי, שהוא תכלית כל החמודות, כשם שהיא עיקרית להיות עם הציבור בשביל זאת ההכרה, כן היא ראויה להיות במקום שמחתיין שם הלכות, שהם הנה הליכות החיים לכל קהל עם ד', להשוותם יחד, לעשותם לגוי קדוש אחד בארץ, חטיבה אחת בעולם.

(עין איה ברכות ח', א, פסקה צ"ט)

לדבריו, ההשפעות המוסריות של התפילה על האדם מעצבות את דרכו בפסיקת ההלכה – "הליכות החיים". דברים דומים הוא כותב בספרו עולת ראייה:

"תורתם אומנותם". האמנות היא מיוסדת בחכמה: "לחשוב מחשבות לעשות בזהב בכסף" וגו'. אלא שהיא צריכה להשלמתה ג"כ הרגל מעשי, ולא די בציור השכלי של הבנת האומנות להוציא אל הפועל המתגשם את הציור האומנותי [...] והנה התורה צריכה שתביא לידי מעשה [...] ע"כ כח התפלה מתרכז הלב להיות האדם מוכן בפעל למעשי הצדק הנלמדים ממנו בתלמוד תורה, ועל פיה הוא נעשה אומן לצדק.

אך רשב"י וחבריו כ"כ היתה גדולה עליהם ההשפעה הרוחנית של התורה, וכ"כ היו מוכשרים להיות נפעלים מתלמודם לכל טוב ונעלה, עד שלא הוצרכו לאמצעי של עילוי רגשותיהם ע"י התפלה, כי תורתם בעצמה הספיקה להרשים את ציוריהם הרוחניים עמוק על כליהם המעשיים [...] ע"כ הם בעסקם בתורה היו פטורים מן התפלה, מפני שתורתם היא מספקת כבר להיות גם אומנותם. (עמ' כ"א)

תורף דבריו: ת"ח מושפע מן התורה שלומד גם ללא תפילה. זו הסיבה בגללה ת"ח יכול לוותר על התפילה. עיקרון זה עשוי לעזור לנו להבין את שראינו לעיל בדברי ערוה"ש, שייתכן שהעדת בית המדרש על פני בית הכנסת קיימת דווקא ביחס לת"ח שתורתו אומנותו. יש להדגיש: הרב קוק מדבר גם על ביטול התפילה עבור הלימוד באדם שכזה,

אך אנו נשליך מדבריו לערוה"ש, הסבור כי אמנם ת"ח מחויב בתפילה, אלא שעבורו ביהמ"ד עדיף גם ביחס לתפילה, עקרונית גם ללא מניין.

ביהמ"ד הוא מקום "אומנותו" של התלמיד החכם, בו מסוגל התלמיד לתת מקום לתורתו להשפיע על לבו, וכמקום כזה, ייתכן שדווקא בו ישנה הפריה הדדית בין תורתו ותפילתו של מי שתורתו אומנותו. בביהמ"ד משתלבות יחד שתי ה"אומנויות" הללו; שתי הדרכים של התלמיד החכם להגיע אל דבר ה' ולהתעצב ממנו. אלה הם שני העמודים עליהם נשענת עמידתו בפני בוראו: התורה והתפילה, ודווקא ביניהם עליו להתפלל.

אולם ביחס לאדם שאינו ברמה זו, אין להחמיץ תפילה בשביל הלימוד, וכפי שראינו: "זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד". כלומר תורתו של האדם זקוקה, כביכול, לתפילתו כדי שתוכל להשפיע על לבו של האדם ולעצב את אורחות חייו. עליו לתת מקום בסדר יומו לשני העמודים הללו, כדי להציב את הבניין הנכון עליהם.

לסיכום הדברים, בשרש כל הדיון עומדת התפיסה שישנו קשר בל ינתק בין התורה לבין התפילה, ושקשר זה הדדי: כשם שהתורה מהווה מעין תנאי לתפילה, בכך שרק אדם המוכן להיענות לצו ה' הבוקע מתורתו שלומד רשאי לעמוד בפני ה', כך התפילה היא הכנה לתורה והיא מכינה את נפשו לשמור, לעשות ולקיים את דברי התורה שלומד באהבה.

אבקש לסיים בקשר שונה מעט בין תורה לתפילה, של יחסי סיבה ותוצאה, העולה מדברי הרב קוק בספרו אורות התשובה, שמוסיף נופך נוסף לדברים שלמדנו:

כשהולכים בדרך העיון הטהור בא-להיות, מרגיש האדם בעצמו שיש מסך המבדיל בינו ובין ההשגות הבהירות, והנשמה בעצמה מכרת שהמסך הזה הוא המעשים והמדות שאינם טובים, ומיד מתעוררת בקרב הלב התשוקה לתשובה שלמה, למעולה שבתשובות, ולפעמים רבות לא תצא אל הפועל כראוי עד שתהיה סמוכה לה התפלה הרעננה, ואז ישוב מעין הגבורה להיות מפכה והולך על הנשמה.
(אורות התשובה י', י')